

יוליוס קיסר וטקטוס באמריקה

אביהו זכאי

Eran Shalev / *Rome Reborn on Western Shores: Historical Imagination and the Creation of the American Republic*, Charlottesville: University of Virginia Press, 2009, 311 pp.

ספרו של ערן שֵׁלוֹ הוא מחקר מקורי ומרתק ביותר, שבוחן את ההשפעה של החשיבה ההיסטורית הקלסית, בייחוד את המורשת הרפובליקנית הרומית, על המהפכה באמריקה והקמתה של הרפובליקה האמריקנית. מעטים הם החוקרים הצעירים שיכולים להציג חידוש פרדיגמטי חשוב בספרם הראשון, ומעטים אף יותר הם אלה שמשנים את תמונת ההיסטוריוגרפיה המקובלת. בהישגים אלה התברך ספרו של ערן שֵׁלוֹ. כדי להבין לאשורה את חשיבותו הרבה של מחקרו צריך ראשית למקם אותו בהקשר הרחב של ההיסטוריוגרפיה של המהפכה האמריקנית בכלל, ושל השפעת המחשבה הקלסית על יצירתה של ארצות־הברית של אמריקה בפרט.

בעשורים האחרונים הפך הדיון בעידן המהפכה האמריקנית לתחום מרתק ביותר בהיסטוריוגרפיה של ארצות־הברית. הוכחה לכך אפשר למצוא בעובדה, ששורה ארוכה של חיבורים שהתפרסמו בתחום זה זכו בפרס פוליצר היוקרתי להיסטוריה. מאז ברנרד ביילין (Bailyn), שזכה בשנת 1968 בפרס על ספרו **המקורות האידאולוגיים של המהפכה האמריקנית** (*The Ideological Origins of the American Revolution*), ועד אנט גורדון־ריד (Gordon-Reed), שזכתה בשנת 2009 בפרס על ספרה **בני משפחת המינגס במונטיצ'לו** (*The Hemingses of Monticello*), קיבלו את הפרס שנים־עשר חוקרים של עידן המהפכה האמריקנית – כמעט מחצית מפרסי הפוליצר בתחום ההיסטוריה בשלושים השנים האחרונות.

באומה הנעדרת שורשים היסטוריים עמוקים אין תמה, שהעיסוק הנרחב בשאלת המהפכה והקמתה של הרפובליקה האמריקנית, לרבות הדיון בהצהרת העצמאות של שנת 1776 וניסוח חוקת ארצות־הברית בשנת 1789, הפך למעשה לדיון מתמיד בשאלת הזהות של אמריקה. ההצלחה של ערן שלו לתרום תרומה מקורית וחשובה לדיון זה היא אפוא הישג נכבד ביותר.

אסכולות שונות של היסטוריונים חקרו את עידן המהפכה האמריקנית. ראשית, "האסכולה הוויגית" – אותם היסטוריונים שראו במהפכה האמריקנית תנועת שחרור מן העריצות של הבריטים (ביניהם מרסי אוטיס וורן [Otis Warren], שספרה פורסם בין השנים 1803–1805, וג'ורג' בנקרופט [Bancroft], שחיבורו רב־הכרכים ראה אור בין השנים 1854–1878). אנשי אסכולה זו הדגישו את נטייתם הטבעית של בני־האדם לחירות וממשל עצמי וטענו, כי נטייה זו נמצאת בבסיסו של התהליך ההיסטורי. לדעת בנקרופט, "העיקרון הגדול

פופסור אביהו זכאי מלמד בחוגים להיסטוריה כללית וללימודים אמריקניים באוניברסיטה העברית בירושלים.

7"א: msavihu@mcc.huji.ac.il

של הפעולה האנושית" הוא "הרדיפה אחר החירות", ולכן ההיסטוריה שכתב היא סיפורה של המהפכה כחתימה לחירות לאומית. מאחר שהושפע מהסופר־ההיסטוריון הסקוטי סר וולטר סקוט (Scott), תיאר בנקרופט את אמריקה כמודרכת על־ידי ההשגחה האלוהית במעבר משלטון אנגלי שרירותי לממשל עצמי. הקמתה של ארצות־הברית של אמריקה, כך טען, הייתה למעשה מעשה ידיה של ההשגחה האלוהית.

כתגובה ל"אסכולה הוויגית" קמה "האסכולה האימפריאלית" הטוענת, כי אנגליה מעולם לא התכוונה לשלוט בדרך העריצות במושבות האנגליות באמריקה. לדעת אנשי אסכולה זו, המהפכה האמריקנית לא הייתה אלא תוצאה של אי־הבנה בין־אטלנטית, הסתבכות בירוקרטית וניהול כושל של הפרלמנט. בניגוד לבנקרופט, אנשי אסכולה זו סברו, כי אי־אפשר להאשים את אנגליה בעריצות מכוונת; אדרבא, האנגלים רק הגיבו בפעולותיהם לפרובוקציות של האמריקנים, כגון הברחות, רדיפות של פקידי הכתר ועוד. נציגה הבולט של אסכולה זאת היה צ'רלס מקלין אנדרו (McLean Andrews), שספרו על הרקע הקולוניאלי של המהפכה האמריקנית התפרסם בשנת 1924.

בראשית המאה העשרים, עם עליית התנועה הפרוגרסיבית בארצות־הברית, צמחה אף "האסכולה הפרוגרסיבית" בהיסטוריוגרפיה של המהפכה. מצדדיה טענו, כי דווקא מחלוקות כלכליות ואינטרסים סקטוריאליים הם שהביאו למהפכה – מאבק בין עשירים ועניים, ניגוד בין סוחרים לחוואים, אנשי המזרח מול המערב, תושבי ערים מול אנשי הכפר, אריסטוקרטים ודמוקרטים, מלווים ובעלי חוב ועוד. לגבי דידם של אנשי אסכולה זאת, אינטרסים כלכליים הם בעיקרו של דבר סוכני השינוי בהיסטוריה. כיוון שהאמינו כי גורמים כלכליים ולא מדיניים הם שהביאו למהפכה, הרי שהיו ספקנים ביותר לגבי משקלם של רעיונות או אידאולוגיות. הנציגים הבולטים של גישה זאת היו צ'רלס בירד (Beard) ופרשנותו הכלכלית לחוקה משנת 1913, וארתור מ' שלזינגר (Schlesinger), שדן בספר משנת 1918 במסחר ובסוחרים ערב המהפכה.

בשנות החמישים הופיעה "אסכולת הקונסנסוס", אשר הדוגלים בה טענו, כי ההבדלים בין התושבים הלבנים במושבות היו לאמתו של דבר מעטים וזניחים. לדעתם, כל האבות המייסדים צידדו למעשה באידאל של רפובליקה המיוסדת על בעלות על קניין ובמדינה המחויבת לקדם זכויות והזדמנויות של הפרט – בהתאם לתורתו של ג'ון לוק (Locke). עם החוקרים הבולטים של אסכולה זאת נמנו לוואיס הארטץ (Hartz) וריצ'רד הופשטטר (Hofstadter). מאוחר יותר, ובניגוד גמור ל"אסכולה הפרוגרסיבית", צמחה בשנות השישים של המאה העשרים "האסכולה הנאו־ויגית" רבת־ההשפעה. הממייכים אליה טענו, כי רעיונות ואידאולוגיה לא היו אמתלה למהפכה, אלא דווקא הגורם החשוב ביותר, שלאורו פירשו אנשי המושבות את המדיניות האימפריאלית של אנגליה. אנשי האסכולה הזו הדגישו מחדש את המאבק הרעיוני־החוקתי בין אנגליה למושבות, כפי שאפשר לראות במחקריהם פורצי הדרך של ברנרד ביילין, ושל גורדון ווד (Wood).

בצד אסכולות היסטוריות מסורתיות ומכובדות אלה, קם בשנים האחרונות דור חדש של היסטוריונים צעירים אשר החלו לחשוף את חשיבותו של העולם הקלסי במחשבה של בני המושבות האנגליות בתקופת המהפכה. בדרך זו הם חוללו את "התפנית הקלסית" בהיסטוריוגרפיה של המהפכה האמריקנית. בעוד ההיסטוריונים הישנים הדגישו את חשיבות העולם האנגלי והאירופי במאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה כמקור לרעיונות ולמעשים של אנשי המהפכה, כגון המסורת הוויגיית, תנועת ההשכלה ועוד, הרי מחקרם של ההיסטוריונים הצעירים הוביל להכרה בהשפעתו הרבה של העולם הקלסי, בייחוד של הרפובליקה הרומית, על עולם הדמיון והמעשה של בני המושבות. "התפנית הקלסית" באה לידי ביטוי מובהק במחקרו של קרל ריצ'רד (Richard), החל בספרו **האבות המייסדים והעולם הקלסי** (The Founders and the Classics, 1994), ועד ספרו האחרון, **תור הזהב של העולם הקלסי באמריקה** (The Golden Age of the Classics in America, 2009), ובספרה של קרוליין וינטרר (Winterer), **התרבות של העולם הקלסי: יוון ורומא העתיקות בחיי הרוח באמריקה, 1780-1910** (The Culture of Classicism: Ancient Greece and Rome in American Intellectual Life, 1780-1910, 2004).

ספרו של ערן שלו שייך לזרם חדש זה של חוקרים צעירים. הוא תורם תרומה מהותית להבנת המהפכה והקמת הרפובליקה האמריקנית בהצביעו על האופן שבו עוצבה התודעה ההיסטורית של אנשי המושבות על-ידי המורשת של העולם העתיק, וכיצד זו השפיעה על ראייתם את תפקידם הסגולי בדברי הימים. לאחר שנואשו מהמאמצים לבסס את זכויותיהם באמריקה הבריטית על המורשת האנגלית – החוק המקובל, החוקה הישנה, הכיבוש הנורמני, מסורת של זכויות וחירויות, זכויות המלך על הקרקעות באמריקה ועוד – פנו בני המושבות למורשת הקלסית כדי למצוא בה תקדימים והצדקה למאבקם נגד אנגליה. בהעדר עבר קרוב ומורשת היסטורית מובחנת, שעליהם יוכלו לבסס את טענותיהם, תביעותיהם וזכויותיהם מול אנגליה, מצאו אנשי המושבות בעבר ההלני והרומי פתרונם ודגם היסטורי שנותן מענה למצוקות זמנם. ג'ון אדמס (Adams), לימים הנשיא השני של ארצות-הברית, טען, כי "אפשר לגלות את ההיסטוריה של ארצנו בארבעים השנים האחרונות" באמצעות עיון בהיסטוריה של רומא. צריך רק "להחליף את השמות" של הגיבורים "וכל אנקדוטה" בהיסטוריה של רומא "אפשר לייחס לנו". ואדמס לא היה יחיד שקרא את ההיסטוריה של האומה האמריקנית הצעירה לאור דברי הימים של רומא.

ספרו של ערן שג'ו פותר בדרך מקורית ביותר שאלת יסוד בהיסטוריוגרפיה של המהפכה האמריקנית: כיצד המירו בני המושבות את הזדהותם ההיסטורית המסורתית עם אנגליה, ארץ האם הנערצת שלהם, האימפריה הגדולה ביותר בזמנם שאליה הם השתייכו בגאון ובגאווה, בזהות היסטורית חדשה אשר העניקה פשר ומשמעות למאבקם נגד אנגליה ולעצמאותם ממנה. תמורה זאת, שהייתה תנאי הכרחי, אך לא מספיק כמובן, למהפכה האמריקנית, התחוללה במשך פחות משני עשורים, בין השנים 1763 ל-1776. תפנית חשובה ומכרעת

זאת בתודעה ההיסטורית לא קיבלה עד כה תשובה מספקת. ייחודו של הספר הנדון הוא בכך, שהוא מצביע על יצירת אופן חשיבה היסטורי חדש בקרב בני המושבות, אופן החשיבה ההיסטורי הקלסי, אשר לא רק שינה את היחס לדברי הימים של אנגליה מצד בני המושבות אלא אף עיצב אותם לאור שיח זה, משמע הם ראו עצמם כביטוי והמחשה לערכים ולמעלות של רומא הרפובליקנית. בכך נעוצה חשיבותו ומקוריותו הגדולה של המחקר הנוכחי. בניגוד לממד זמן של נוהג ומנהג (custom), אשר התפתח באנגליה בימי-הביניים ובראשית העת החדשה, והמתייחס לזמן בעיקר כאל ממד של מסורת או של נוהג מדיני ממוסד, מקובל ומקודש מקדמת דנא, ולפיו הצדיקו האנגלים את עליונות הפרלמנט והמלוכה על פני המושבות האנגליות באמריקה, פנו הפטריוטים באמריקה יותר ויותר אל עולם השיח והמחשבה הקלסי. שיח זה מדגיש שלטון עצמי, חירות מול עריצות, צניעות קפדנית מול צריכת מותרות, עליונות חיי הכפר, שמירת חוק, התמסרות לחיי ציבור, תחושה עזה של כבוד, הקרבה עצמית, הדר והמידה הטובה (virtus). עולם ערכים זה היה שייך לאמריקה, כך האמינו הפטריוטים בעולם החדש, כפי שהיה שייך לרומא. אין תמה אפוא, כי עם פרוץ המאבק נגד אנגליה בראשית שנות השישים של המאה השמונה-עשרה, האמינו אנשי המושבות, כי "מכל ההיסטוריות של העולם העתיק, זו המלמדת יותר מכול ומספקת את הדוגמאות הרבות ביותר למידה הטובה, לחוכמה ולאומץ" הייתה ההיסטוריה של רומא (עמ' 18).

צריך להבהיר, כי מטרת המחבר איננה רק להצביע על "התפנית הקלסית", או על פנייתם של בני המושבות באמריקה "לעולם הקלסי העתיק כדי להעניק משמעות היסטורית למאמציהם המדיניים" נגד אנגליה, אלא בייחוד – ובזאת טמונה התרומה הסגולית של מחקרו – על האופן שבו הם השתמשו "בשיח הקלסי כדי לפרט ולבטא את עמדותיהם ביחס לזמן ולהיסטוריה". לשון אחר, כוונת המחבר איננה לחקור את השימוש הפוליטי גרידא שנעשה בשיח הקלסי, אלא דווקא את הדרכים שבהן השימוש הזה חושף את יחסם של אנשי המהפכה לעבר ולתולדותיו (עמ' 9). חשוב מכול, המחבר מנתח בספרו "את הדרכים שבאמצעותן השיח הקלסי במהפכה האמריקנית הביא ליצירת אופן חשיבה היסטורי מיוחד" (עמ' 2). תודעה היסטורית חדשה החליפה את המורשת האנגלית ההיסטורית. היא הייתה אחראית במידה רבה להחלטה "לנתק את הקשרים עם בריטניה", להצדיק "את הנתק הזה", ולבסוף לעיצוב "המדינות החדשות והעצמאיות". השיח הקלסי סיפק לבני המושבות "יקום עשיר של דימויים קלסיים ומשמעויות אשר באמצעותם הם פענחו את מצבם" (עמ' 3). או במילים אחרות, "הפטריוטים באמריקה השתמשו בעולם הקלסי כדי לקדם מטרות מהפכניות" (עמ' 4). ההיסטוריה של רומא החליפה בדרך זאת את ההיסטוריה של אנגליה כדגם וכמקור לחשיבה היסטורית של בני המושבות באמריקה. עכשיו, לאור דרך חשיבה היסטורית שכזאת, הם היו יכולים, מצד אחד, להשוות את העריצות של האימפריה האנגלית לרודנות בימי האימפריה הרומית המושחתת – ובדרך זו להצדיק את התנגדותם לה; ומהצד האחר, לראות עצמם בדמות אנשי הרפובליקה הרומית,

אנשים חופשיים בעלי המידות הטובות, החוכמה והאומץ, אשר תוך הקרבה עצמית משמרים את החירות בעולם מול עריצות, אבסולוטיזם ורודנות.

בפרק הראשון בוחן המחבר את צמיחת השיח המהפכני באמריקה, או את אימוץ השיח של עולם המושגים הקלסי ושימושו במאבק נגד אנגליה, אשר הביא ליצירת תודעה היסטורית מהפכנית. הוא חושף את השימוש הגובר והולך באמריקה בכתבי הוגים וסופרים קלסיים: "רק החוואים שלנו", התפאר תומס ג'פרסון, "יכולים לקרוא את הומרוס" (עמ' 10). הצהרה שהייתה אולי נכונה במידת-מה לאור שיעור האוריינות הגבוה בקרב אנשי המושבות בהשוואה למדינות אחרות באירופה בעת ההיא. עם פרוץ המאבק המזוין נגד אנגליה בשנת 1775, כתב ג'ורג' ושינגטון: "הצבאות המאוחדים באמריקה פועלים לאור העקרונות האציליים של החירות. אותם העקרונות שניצבו ביסוד פעולותיהם של צבאותיה של רומא בימי גדולתה" (עמ' 20). המהפכנים באמריקה ראו עצמם כהתגלמות חיה של רומא. אם בעבר היו ביניהם מי שביקשו לחיות בימי גדולתה של רומא, הרי עם פרוץ המהפכה, כפי שכתב ג'ון אדמס, "אני ואתה, חברי היקר, נולדנו לחיות בזמנים, שבהם היו חפצים לחיות המחוקקים הגדולים של התקופה העתיקה" (עמ' 36) – משמע, בעידן המהפכה האמריקנית.

עד "מלחמת שבע השנים" (1756-1763) ובמהלכה, בעת שבריטניה כבשה בין השאר את הודו וקנדה, שררה בקרב בני המושבות האנגליות באמריקה הזדהות עמוקה עם אנגליה ועם האימפריה הבריטית, והם הגדירו אותה כרומא המהוללת, הכובשת, המנצחת והשולטת בעולם. אך לאחר מלחמה זו חלה תפנית חדה בתודעה של בני המושבות, והם החלו יותר ויותר לדמות את אנגליה לרומא המושחתת והרודנית בימיהם של הקיסרים המאוסים ביותר. תמורה חשובה זאת נדונה בפרק השני. הסיבה למעבר מהזדהות עם אנגליה לדימויה כעריץ אחוז שיגעון, התחוללה לאחר שאנגליה החליטה לשים קץ למדיניות של "ההזנחה הברוכה" (Salutary Neglect) כלפי המושבות. עתה, בתום מלחמת שבע השנים ועם התחלת המאמצים של אנגליה לגייס כספים במושבות כדי לממן את כוחות הצבא האנגלי המוצבים בצפון אמריקה, הפכו בני המושבות את המלך ג'ורג' השלישי ל"נירון העריץ" (עמ' 68). בהקשר זה איים פטריק הנרי (Henry) מווירג'יניה בנאומו המפורסם, כי "ל[יו]ליוס קיסר היה ברוטוס, לצ'רלס הראשון היה קרומול; מן הראוי שג'ורג' השלישי ילמד לקח מדוגמאות אלה" (עמ' 55).

בפרק השלישי מנתח המחבר את יצירתם של דפוסית תודעה היסטורית באמריקה המהפכנית בהשראת המורשת הקלסית. הוא עורך הבחנה מעניינת בין אנשי המושבות הדרומיות והצפוניות: שעה שאנשי הדרום אימצו דגם עתיק של דפוס זמן אזרחי-הומניסטי, המתבטא במעגליות היסטורית של עלייה ושקיעה, מוסר ושחיתות, אימצו אנשי ניו-אנגלנד דגם היסטורי דתי, המבוסס על אופטימיזם דתי-משיחי (עמ' 73-74). אחד המחברים בדרום השווה את עלייתה ונפילתה של רומא לתהליך שעובר על אנגליה: "תחילת התקופה הרומאית היא מכיבוש איטליה [...]. והסיבה הראשונה לשקיעתה הייתה

החדירה של מוצרי מותרות מאסיה. התקופה הבריטית היא משנת 1758 [תחילת מלחמת שבע השנים] [...] עד לסיבה המידית של שקיעתה – חוסר הצדק כלפי אמריקה בחוק הבולים" של שנת 1765 (עמ' 84). ואילו בצפון כתב מחבר אנונימי בשנת 1775 לגבי עצמאותן של המושבות: "קהילה זאת של אמריקה צומחת כאור משיחי בובה נוכח עיני" (עמ' 107).

במקרים רבים שיחקר-ביצעו הפטריוטים את תפקידיהם המהפכניים כשהם עוטים על גופם טוגה רומאית או מעלים הצגות בעלות מוטיבים קלסיים. הדוגמאות הרבות הללו מדגישות בבירור את התפקיד חשוב שנועד לעולם הקלסי במהפכה וכן את יחסם של בני המושבות לזמן ולהיסטוריה (עמ' 114). ג'וזף וורן (Warren) עטה טוגה על גופו שעה שנשא דרשה לציון יום השנה החמישי ל"טבח בוסטון" שהתרחש בשנת 1770, ודרמות נאו-רומאיות הוצגו בחוצות בוסטון. בני המושבות דמיינו את עצמם, במחשבה ובמעשה, כרומאים, ובדרך זו יצרו מקבילות ברורות בין דברי ימי רומא להיסטוריה המתהווה של אמריקה בתקופת המהפכה. אך לא זו בלבד שההיסטוריה של אמריקה הפכה להיסטוריה רומאית, אלא כך היה גם הדבר ביחס לאמנות, לתאטרון ולציור. זאת ועוד, נפוץ אז האימוץ של שמות מהעולם הקלסי. בפרק החמישי דן שְלו בשנים של אשור החוקה האמריקנית, 1787-1789, ומראה כיצד הפטריוטים שהתווכחו על האישור נטלו לעצמם שמות מפורסמים מהעולם הקלסי. השימוש בפסבדונים קלסיים, כגון סינסינטוס (או קינקינטוס, Cincinnatus) או קאטו (Cato, עמ' 179), מעיד, כי הפטריוטים באמריקה עטו על פניהם מסכות קלסיות. הם עשו זאת כדי להשיג סיוע, תמיכה והצדקה, לגישותיהם המדיניות בעת הוויכוח הגדול על החוקה. כמו כן, הפטריוטים העניקו כינויים קלסיים למנהיגי המהפכה – ושינגטון כונה בשם פביוס (Fabius), הגנרל הרומי שהביס את חניבעל; ג'פרסון כונה דמוסטנס (Demosthenes) ועוד. העולם הקלסי לא רק נקרא אפוא בספרי ההיסטוריה של העבר, אלא היה גם חי ופעיל במרחב הציבורי המהפכני שיצרו הפטריוטים באמריקה.

כתיבת ההיסטוריה של המהפכה האמריקנית הייתה אף היא כרוכה בשיח הקלסי. בפרק השישי דן שְלו בשורה של חיבורים היסטוריים שנכתבו על המהפכה על-ידי בני הדור עצמם. הם פירשו את ההיסטוריה שלהם כחלק מההיסטוריה של העולם העתיק – בייחוד ההיסטוריה של רומא. דיוויד רמזי (Ramsay), לדוגמה, מראשוני ההיסטוריונים של המהפכה, כונה בשם "טקיטוס של אמריקה" (192). ואילו ההיסטוריונית מרסי אוטיס וורן הציגה בספרה **תולדות הצמיחה, ההתקדמות והסיום של המהפכה** (*History of the Rise, Progress and Termination of the American Revolution*), את נתיב השחיתות מימי הקיסרים של רומא ועד למונרכיה הבריטית. בדרך זאת פיתחה פילוסופיה של ההיסטוריה, שבה בריטניה מהווה המשך ישיר לשחיתות הקיסרות הרומית, וכך יכלה לדמות את אמריקה כהתגלמות של רומא הרפובליקנית (עמ' 198). המהפכה האמריקנית, לגבי דידה של סופרת זו, לא הייתה אלא בבחינת מאמץ לשמר את המעלות הטובות של אמריקה מול ההתקדמות המאיימת של נתיב השחיתות הארוך בהיסטוריה.

היסטוריה חווייתית

דינה שטיין

מוטי גולני / ימים אחרונים: הממשל המנדטורי – פינוי ומלחמה, הוצאת מרכז זלמן שזר, ירושלים 2009, עמ' 282

ימים אחרונים הוא ספר טוב; הוא כמעט, אפילו, רומן טוב. הוא רב-קולי, הוא מובנה, הוא מותח, למרות שזוהי כרוניקה של מוות וחיים ידועים מראש. הוא נוגע ללב. הוא מלמד והוא מענג. מבחינה סגנונית הסיפור שמספר מוטי גולני הוא סיפור מורכב. זהו סיפור של "היסטוריה נגדית", לא במשמעות של המונח counter-history, שטבע עמוס פונקשטיין כהיסטוריה פולמוסית ומסלפת, אלא במשמעות הרחבה יותר המשמשת את סטיבן גרינבלט (ראו: Stephen Greenblatt, "Counter History and the Anecdote", in: C. Gallagher and S. Greenblatt [eds.], *Practicing New Historicism*, Chicago and London 2000, pp. 49-74): היסטוריה מנקודת מבט של המפסידים, לא של הערבים אלא דווקא של הבריטים, שמלחמת האזרחים בפלשתינה הביאה לסילוקם ולכרסום נוסף באימפריה הגוועת. זהו סיפור של "היסטוריה נגדית" לא רק משום שהוא מציע זווית נוספת להיסטוריוגרפיה הישראלית השגורה, אלא משום שהוא מבקש להבין את החוויה של הבריטים בארץ, ערב עזיבתם את פלשתינה, "כמי שדמם הותר" (עמ' 30), כמי שסבלו "מדימוי עצמי של מי שכוחו נחלש ויעדיו אינם ברורים" (עמ' 27). ועוד מוסיף המספר, כבר בחלק הראשון, כי "בחצי השנה הראשונה לקיומו של הממשל המנדטורי ישנו אנשיו מעט. קשה לאדם לישון כשירורים עליו [...] העייפות אך הגבירה את חוסר הסבלנות, את הכעס ואת הפחד" (עמ' 35).

היסטוריוגרפיה של "חוויה" ("experience"), מחפשת את מושאיה בצד הכוחות הטרמיניסטיים וכנגדם (לפחות במבט לאחור): כנגד העלילה הגדולה – שקיעת האימפריאליזם, המלחמה הקרה הבינ-גושית, ובתוך אלו צמיחת הלאומיות היהודית והערבית, כנגד העלילה הגדולה שבה יש סדר, סיבה ומסובב, אידאולוגיות מתחרות ומטריאליזם שליט. היא מחפשת משהו אחר: חוויות אנושיות, שאינן ניתנות לרדוקציה עלילתית פשוטה, והן מסמנות לא רק את הכוחות הגדולים שעליהם הן מגיבות, ובתוכם הן מוטמעות, אלא גם ממד של התנגדות, מרחק, קול חלופי, ששאון ההיסטוריה המנצחת השתיק. אני חושבת שזה מה שהספר מבקש לעשות. לא רק לספר את ההיסטוריה כפי שהיא **נשקפת** מחלון חדרו של המזכיר הראשון (כפי שאומר לנו המספר), אלא כפי שהיא **נחווית** במורכבותה. מבחינה זאת היומן של סר הנרי גרני (Gurney) הוא בעת ובעונה אחת גם אוצר בלום וכביכול, אך רק כביכול, גם מאגר מאכזב במידת-מה. שכן גרני, שאולי ייעד מראש את היומן לפרסום, אינו מרבה לחשוף מהרהורי לבו, ודאי לא

באפילוג ממשיך המחבר להתחקות אחר עקבות השיח הקלסי ברפובליקה האמריקנית במאות התשע-עשרה והעשרים. הוא בוחן, למשל, את השימוש בדמויותיהם של יוליוס קיסר וסינסינטוס. מצד אחד, עם מותו של ג'ורג' ושינגטון, מפקד הצבא הפטריוטי והנשיא הראשון של ארצות-הברית, השוו אותו לסינסינטוס, הסנטור אשר נקרא מעבודת האדמה להציל את הרפובליקה בעת מלחמה משלטון עריצות. אזרחי וילמינגטון בדלוור (Wilmington, Delaware), הריעו לו ושינגטון ביום הולדתו החמישים ושישה: "החואי ושינגטון – כמו סינסינטוס השני, נקרא מהחריש לשלוט על עם גדול" (עמ' 221). מאוחר יותר זוהתה דמותו החיובית של סינסינטוס עם דווייט אייזנהאור (Eisenhower), הגנרל אשר פשט את מדיו לאחר מלחמת העולם השנייה כדי לשרת את הרפובליקה בעתות שלום, ויצא חוצץ בנאום הפְּדָה שלו נגד המערכת התעשייתית-הצבאית הענקית שצמחה באמריקה בימי המלחמה הקרה (עמ' 232). מצד אחר, השוו את אנדרו ג'קסון (Jackson), שניהל מלחמה נגד שבט הסמינול (Seminole) האינדיאני בלי אישורו של הפרלמנט, ליוליוס קיסר שפעל נגד הרפובליקה – ללמדנו, כי הפחד מפניו לא פג באמריקה של המאה התשע-עשרה (עמ' 225). מאוחר יותר, לאחר 11 בספטמבר 2001, בעקבות פעולותיו של הנשיא ג'ורג' בוש הבן, השוו רבים אף אותו עם הדמות ההיא של יוליוס קיסר: אמריקה חיה אפוא עדיין לפי אוצר המושגים והערכים של השיח הקלסי.

קשה להפריז בחשיבות ספרו של ערן שלו ובמקוריותו. היסטוריונים בהווה ובעתיד לא יוכלו עוד להתעלם מחשיבות המורשת הקלסית ביצירתה של תודעה היסטורית חדשה בעידן המהפכני באמריקה. זרם מחשבה היסטורי חשוב, שהיה עד כה קבור במקורות, הפך הודות למחקרם של כמה היסטוריונים צעירים, ובהם ערן שלו, ליסוד חשוב ובלתי-נפרד מעידן המהפכה האמריקנית. בעבר דנו היסטוריונים בצורה נרחבת בממדים פוליטיים, כלכליים, חוקתיים ודתיים של המהפכה והקמתה של ארצות-הברית, אך התעלמו מהשפעתו של השיח הקלסי ההיסטורי על תפישת ההיסטוריה והתודעה ההיסטורית של הפטריוטים באמריקה. אף שהחוקרים הכירו את השפה והמושגים של השיח הקלסי, הרי הם לא ייחסו להם חשיבות מספקת בעיצוב תודעה היסטורית מהפכנית אשר הובילה לפעולה ועשייה. ערן שָׁלוֹ חשף רובד אידאולוגי-היסטורי חשוב ביותר של המהפכה וגילה לנו עד כמה צרה הייתה עד כה הבנתנו את התקופה ואת האישים שפעלו בה.

ד"ר דינה שטיין מלמדת בחוג לספרות עברית והשוואתית באוניברסיטת חיפה.

דוא"ל: dstein@research.haifa.ac.il